

Халилов А.Д., Кенжебекова С.К.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
Халилов А.Д.¹, Кенжебекова С.К.
КНУ им. Ж. Баласагына
Khalilov A.D., Kenzhebekova S.K.
KNU J. Balasagyn

SPIN-код: 3278-3236, ORCID: 0009-0006-2441-7662¹

**МААЛЫМАТТЫК КӨРСӨТҮҮЛӨРДӨГҮ АЛЫП БАРУУЧУНУН ИМИДЖИ
ЖАНА ОБРАЗЫ
ОБРАЗ И ИМИДЖ ВЕДУЩЕГО В ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОГРАММАХ
THE IMAGE AND IMAGE OF THE PRESENTER IN INFORMATION PROGRAMS**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада маалыматтык көрсөтүүлөрдүн алып баруучуларынын имиджин карап чыгабыз. Маалыматтык көрсөтүүнүн алып баруучуларга тиешелүү жеке сапаттар жана алардын ишинин маанилүүлүгү мисалдар менен көрсөтүлөт. Сырткы көрүнүшү, сүйлөө техникасы, өзүн алып жүрүү эрежелерин ачып, алардын кесипкөйлүгүнө токтолобуз. Аны менен катар кыргыз телекөрсөтүүсүнүн маалыматтык редакциясынын тарыхындагы орду бар диктор, журналисттер тарыхый жылдар менен каралат.

Аннотация: В данной статье на примерах рассматриваются образы ведущих информационных программ. Личностные качества ведущих новостей и важность их работы. Раскрываются правила внешнего вида, техники речи, поведения, профессионализм. Наряду с этим рассматриваются журналисты, которые имели место в истории новостных программ.

Abstract: In this article we will look at the images of leading information programs using examples. Personality traits of news anchors and the importance of their work. We will reveal the rules of appearance, speech techniques, behavior and focus on their professionalism. Along with this, journalists who have a place in the history of news programs will be considered.

Негизги сөздөр: имидж; харизма; суфлер; образ; дикция; диктор; алып баруучу.

Ключевые слова: имидж; харизма; суфлер; образ; дикция; диктор; ведущий.

Keywords: image; charisma; prompter; image; diction; announcer; presenter.

Телеканалдардын өзүнүн саясаты, карманган позициясы, жумуш иштөө багыты, жүзү, имиджи, форматы болот. Телеканалдын имиджин көрсөтүүчү – тележурналист. Маалыматты даана, так жеткирүү үчүн сүйлөө техникасына зор маани берилет. Ошол эле учурда алып баруучулардын тышкы келбети алардын интеллектуалдык байлыгы менен бирдей айкалышып турушу керек. Тележурналист имиджин көрсөтүүчү негизги факторлорлорго негизги мисал катары: жазуу стили (сөздүк кору, тил байлыгы, ой түйүнү), сүйлөө стили (кеп техникасы, мыкты үн, көз караш, ымдоо-жаңсоо, вербалдык эмес каражат) жана өздүк образ (чач үлгүсү, кийим үлгүсү, боёнуу стили, кыймылындагы өзгөчөлүк, психологиялык жагы) боло алат.

Алып баруучунун имиджин карап чыгуудан мурун, имидж түшүнүгүн карап кетсек. Имидж (англ. image-сүрөттөө, чагылтуу, көчүрмө, окшош, образ) – реалдуу адам, факты, окуя, көрүнүштү ЖМКнын жардамы менен образдуу, рекламалык негизде коомго жарыялоо, позитивдүү же негативдүү пикирди түзүү жана аны бекемдөө [9, с.202].

Көрүнүктүү имиджди изилдөөчүлөрдүн бири В.М. Шепель өзүнүн “Имиджеология: секреты личного обаяния” эмгегинде “Акыркы учурларда имидж түзүү айрым бир чөйрөнүн адамдары үчүн өзгөчө маанилүү жана актуалдуу болууда. Анткени эл алдына өзүн көрсөтүп жаткан адам айланага кандайдыр бир таасир калтырышы керек. Туура имидж түзүү кандайдыр бир ийгиликтин башаты болуп берет” деп айтылат.

Теле алып баруучуларга тиешелүү имидждин 5 багыты: тышкы имидж, кептик имидж, кыймыл-жаңсоолор аркылуу түзүлгөн имиджи, заттык имидж, материалдык имидж каралат. Өзгөчө маанилүүсү – имиджди түзүүнүн бардык жагдайы өз ара макулдашылган жана ойлонуштурулган болушу кажет [9, с.49].

Теле алып баруучунун имиджинин бир бөлүгү катары анын харизмасын талдап көрүү да оң болот. Харизма – грек тилинен алынган, - орусча “дар”, же кудайдан берилген белек катары кабылданган. Харизма – мүнөз, өзгөчө таланттуу, адамдын интеллектуалдык, руханий жана башка мамиледеги жетишкендиги. Же жогорку таланттуулук, өзүнө тарта билүүчүлүк [8].

Адатта, алып баруучулардын ишинин эки негизги багытын бөлүп көрсөтүү салтка айланган. Биринчиси, көңүл ачуучу телекөрсөтүү болсо, экинчиси, жаңылыктар жана аналитикалык программалар. Жаңылыктар кызматы көп учурда түз эфирде болгондуктан диктор кандай кырдаал болбосун даяр болуусу шарт. Чукул келген кабарларды окууга дагы туура келген учурлар болот. Эфир учурунда мыкты дикторлор бир маалыматтан экинчи маалыматка өтүү чеберчилигин көрсөтүшөт.

Адольф Гитлер дикторду "номер биринчи душман" деп эсептеген (экинчи номерде Сталин болгон). Жада калса Германиянын атайын кызматтары дикторду уурдоону пландашкан. Анын башына 100 миң (башка булактар боюнча – 250 000) марка барабар сыйлык бар эле. Ушул себептүү согуш мезгилинде Левитан мамлекеттик деңгээлде кайтарылган [7, с.50].

Жаңылыктардан жылдызы жанган жанр экенин жаздымдан чыгарууга болбойт. “Вести” программасында алып баруучу катары Татьяна Миткова, Светлана Сорокина биринчилерден болуп, ажары жанган алып баруучулар катары оозго алына баштады.

Алып баруучунун өзгөчөлүгүнө токтоло турган болсок, алып баруучу угарман менен көрөрманга маалыматты жеткирип гана тим болбостон, ага үндүн боегун кошот, же маанилүү учурларына басым жасап, интонацияны туура колдонот. Роль жаратуучу тартип экрандагы манеранын түзүлүшүн шарттайт. Совет учурунда КПСС БК нын бюросу дикторлордун интонациясы боюнча атайын токтомдорду кабыл алып турган. Мындай дикторлордун сап башында Игорь Кириллов турат.

Кыраакы театр сынчыларынын бири А. Свободин: «Теле алып баруучу болуу үчүн өзгөчө инсандык сапаттар керек эмес, тескерисинче, телеэкран дайыма ачыкка чыгарып турган кээ бир сапаттардын жоктугу зарыл» деп туура белгилеген. Алып баруучуга катаал илимий терминология колдонулбайт, ошондуктан К.С. Станиславскийдин сөзүнө кайрылалы. Жакшы алып баруучу жөнөкөй окурмандан айырмалап турган «нурлануу» жөндөмүндө болуусу керек. Бирок алып баруучу өзүн башкалардан бийик жана акылдуу деп

көрсөтпөйт: жөн гана жаңылыктын булагы катарында, бардыгын аны менен тааныштырууга аракет кылат [4, с.105-106].

Султан Жумагулов жаңылыктарды оозеки тилге жакын экендигин айтып, аны окуп эмес айтып берип жаткандай айтуу керек дейт. Эфирден айтып берип жаткан кезде, журналисттер маалыматты жасалма эмес, табигый үн менен айтып берүүгө кеңеш берет [3, с.47].

Американын эң көрүнүктүү жазуучусу Норман Майлер тележурналисттерди “жандандыргычтар жана лакчылар (боекчулар)” деп атайт – америкалык стандарттар боюнча алып баруучу ар дайым бейпилдиктин жана туруктуулуктун персоналы болуп саналат кылат [6, с.107].

Алып баруучу үчүн маанилүү курал дикция. Ал сүйлөө, айтуу деген маанини туюндурат. Дикция аркылуу ар бир баяндалып жаткан сөздүн угумдуулугу камсыздалат. Адатта дикциянын так чыгуусу үчүн атайын машыгууларды аткарууга туура келет. Мындай учурда артикуляциянын маанисин чечмелеп олтуруунун зарылчылыгы жаралат. Артикуляциянын так жана үчүн эриндер, жумшак таңдай жана төмөнкү жаак аркылуу дайыма машыгуу жасоо керек [1, с.58-59].

Ошентип, теле алып баруучу туура кептик дем алуу, туура коюлган үн жана калыптанган дикциядан тышкары туура тандалган имиджге жана жеке харизмалуулукка тарбияланышы керек. Теле алып баруучу эфирге тышкы келбети менен дароо жылуу кабыл алынып, андан ары өзүнүн интеллектуалдык жөндөмү жана сүйлөө техникасы менен көрүүчүнү өзүнө тартып алат жана кесипкөй адис катары кабыл алынат.

Мындан тышкары ар бир телерадио алып баруучу кесиптик этикет маселесине көңүл буруп, жалпы маданияттуулугун тили, стили, жүрүм-туруму, ойлогон оюн айта билүү өндүү зарыл окууларды өздөштүрүп, коомго, анын ичинде угармандар менен көрүүчүлөргө туура таасир калтырып, аларды окутуучу катары кызмат кылышы абзел.

Кыргызстандын мисалында карасак, күнүнө олуттуу, чукул жаңылык болбосо дагы калкынын санына жараша ар түрдүү жагдайлар болуп турат. Көрүүчүлөрдүн басымдуу бөлүгү дагы маалыматтык программаларды көп көрөт. 7 дубандагы мамлекеттик каналдардан тарта, ЭлТР МТРКсы, Улуттук телерадио корпорациясы (УТРК), УТРКнын курамындагы “Ала-Тоо 24” маалыматтык каналы, бир катар жергиликтүү жеке менчик каналдар күнүнө маалымат менен көрүүчүлөрдү камсыздап турат. Өлкөнүн башкы телеканалы болгон УТРКнын иш алып баруусу дагы бир топ жылды талап кылды.

Кыргыз телевиденисинин башталышы катары 20-кылымдын 50-жылдарынан кийинки мезгилди айтсак болот. Кыргыз Республикасынын телекөрсөтүүсүнүн тарыхына чыйыр салып, башат болуп берген Фрунзе телестудиясы өз ишин 1958-жылдын декабрь айында баштаган. Ар бир башталган иштин аткарылышы, элге алынышы бир топ кыйынчылыктарды, түйшүктөрдү алып келээри шексиз. Учурда кыргыз телекөрсөтүүсүнүн "алгачкы карлыгачы", биринчи диктор Сайнеке Жунушалиева [5, с.119-120].

“Маалыматтын” редакциясы 1962-жылы түптөлүп, саясий-экономикалык берүүлөрдүн башкы редакциясы деп аталган. Редакцияда ар кайсы жылдарда иштеген белгилүү журналисттер: Александра Черемушкина, Рыскул Айталиев, Октябрь Эмилов, Арзыгул Караев, Рысбек Мамытов, Мырзакул Мамбеталиев, Байма Сутенова, Нышанбек Кочкоров, Макен Чекиров, Дүйшөмүрдү Баккерев, Макен Чекиров, Дүйшөмуркаев, Абышена Баккеев, Нуркамал Асканова, Алмаз Касымалиев.

Кыргыз телестудиясынын 1959-65-жылдардагы алгачкы дикторлору катары Б. Акматов, Е. Антипова, Т. Бакиева, В. Гонтарь, З. Грибкова, А. Исмаилова, К. Клоков, И. Лебедева, Г. Мамбетова, З. Мамбеталиева, К. Норузбаева, А. Ниязов, К. Султанбековду саноого болот. Ошол эле учурда Республиканын райондору боюнча алгачкы кабарчылар жөнөтүлүп, өздөрүнө тиешелүү чөлкөмдөгү жаңылыктарды кабарлап турушкан. [5, с.120-121].

Эгемендүүлүккө ээ болгон жылдары өлкөдө көп өзгөрүүлөр болуп, анын ичинде кыргыз телерадио тармагында дагы бир топ иш алып баруучулар өзгөрдү. 1996–98-жылдары телеканалдарда алып баруучулардын кескин трансформацияланышынын мезгили болду. [6, с.27].

Мына ушул эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин жаңылыктар кызматында кагаз карабай, суфлер менен чыккан алып баруучулар, жаңы жүздөр пайда болду. Суфлер – сиздин биринчи көмөкчүңүз. Көрөрмандын көзүнө ишенимдүү караганыбызга себепкер, көбү али күнгө чейин биз маалыматты жатка айтат деп ишенет. Кээ бир жагдайда суфлер иштебей калуусу же ыргагыңызга түшпөй калуусу дагы мүмкүн. Бул учурда сөзсүз түрдө маалыматтын кагазга басылган нускасы колунузда болуусу жана суфлердон баракка ылдам алмашуу милдеттүү [2, с.117].

“Ала-Тоо” маалыматтык программасынын Бактыбек Мамытов, Гүлшан Молдоева, Чынара Капарова, Нурдин Мотуев, Лунара Мамытова өңдүү кыргыз тилдүү теле алып баруучулар алып барган. Кийин, “Ала-Тоо” маалымат программасы КТРКнын курамындагы телеканал болууга жетишти.

Учурда аталган телеканалда “Ала-Тоо” маалымат программасы кыргыз, орус тилдеринде иш алып барууда. Кыргыз тилиндеги эфирди: Гүлжан Кулмамбетова, Кыял Шаршеева, Канат Абазбеков, Амантур Төрөбаев, Расул Багышбаев, Чолпон Карымшакова жана башка алып баруучулар алып барып жатат. Расмий тилде маалыматтарды Светлана Акматалиева, Нуржамал Бурханова, Бегайым Бегалиева жана жаш алып баруучулар көрүүчүлөргө тааныштырат.

Өлкөдө Улуттук телерадиоберүү корпорациясынан сырткары “ЭлТР” МТРКсы “Жаңылыктар” чыгарылышын эки тилде эфирден көрсөтүп келет. Аталган маалыматтык берүүнүн аркасында Ош шаарындагы редакциядан Нуржамал Алымкулова, ал эми, Бишкек шаарындагы студиядан Салабат Эркитай кызы, Жазгүл Сейдакматова, Мээрим Азимжанова, Рахат Кыдыртоктоева жана башка алып баруучулар алып барган. Көбүнчөсү аталган телеканалда кабарчы кызматынан теле алып баруучу кызматына жеткен журналисттер.

Ошондой эле санариптин жардамында башка телеканалдар маалымат менен камсыздап келет. Андан сырткары Кыргызстанда РФнын коомдук-маалыматтык: “ОРТ”, “Россия РТР”, “Россия 24”, “МИР” телеканалдарынын жаңылыктар чыгарылыштарын көрүп, аларды алып барган теле алып баруучуларды таанып келүүдөбүз.

Албетте, аткаруу милдетине карай, алып барган саясатына жараша телеканалдар бөлүнөт. Бирок, маалыматтын түп нускасы бир. Аны ар кайсы каналда ар кандай кылып берүүсүндө гана айырмаланат. Ошондой эле аларды окуган алып баруучулардын дагы стилине жараша маалымат таратылат.

Колдонулган адабияттар

1. Дүйшекеева А.Т., Омурова З.М., Байзакова Н.К. Журналисттин сүйлөө техникасы. – Бишкек, 2013.

2. Елеусізова Ш. Қазақстандағы практикалық журналистика «MediaNet» Халықаралық журналистика орталығы. – Алматы, 2017, 169 б.
3. Жумагулов С. Журналистикаға жол. Оқуу куралы. – Бишкек, 2015.
4. Кузнецов Г., Цвик В.Л., Юровский А.Я. Телевизионная журналистика. – Москва: Изд-во МГУ “Высшая школа”, 2002.
5. Калчаева Л.Т. Кыргыз телекөрсөтүүсүнүн тарыхы (1959-1980-жж). – Бишкек: КМУУ, 2002, 207 б.
6. Капарова Ч.А. Телекөрсөтүүдө алып баруучунун образы: Илимий макала. – Бишкек, 2018, 100 б.
7. Лалуашвили Д.Г. Психологические аспекты искусства диктора радио и телевидения: МГУ им. М.В. Ломоносова. – Тамбов: Консалтинговая компания “Юком”, 2020, 96 с.
8. Новак Д. Веди людей за собой. – Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2012.
9. Шепель В.М. Имиджеология: секреты личного обаяния. – Москва, 1994.